

Z MINIONYCH CZASÓW

Baltazar (Belsazar) Hacquet (1739–1815), francuski podróżnik, przyrodnik, geolog, profesor uniwersytetów we Lwowie i w Krakowie – nowe dane biograficzne w świetle niepublikowanych dokumentów z archiwów francuskich i niemieckich

Piotr Daszkiewicz¹, Radosław Tarkowski²

P. Daszkiewicz R. Tarkowski

New data on Balthasar (Belsazar) Hacquet (1739–1815), French traveller, naturalist, geologist and Professor of the Universities in Lviv and Cracow, in the light of some unpublished documents of the French and German archives. Prz. Geol., 62: 340–343.

Abstract. Balthasar Hacquet, French physician and naturalist, Austrian army officer and inspector of mines in this country, has marked the history of natural science. Also as Professor of the Universities in Lviv and Cracow, he distinguished himself in many disciplines (botany, geology, anthropology and medicine), and particularly in the descriptions of the nature of the Carpathians and the Alps. This important person in the République des savants does not have the place in the contemporary historiography of science. His correspondence with French naturalists Georges Cuvier and Philippe-Isidore Picot de Lapeyrouse, as well as his autobiography and numerous documents, preserved in various archives, help to better understand his role in the development of natural sciences.

Keywords: Balthasar Hacquet, history of geology, the Carpathians, the Alps

W ostatnich latach odnaleziono kilka dokumentów nieznanych uprzednio historykom nauki i biografom Baltazara Hacqueta (1739–1815)³. Jest to wydarzeniem tym znacznieszym, że biografia tego uczonego nadal kryje wiele tajemnic i zagadek. W dodatku dokumenty te przez długie dziesięciolecie uznawane były za zaginione: „Spędził on pięć ostatnich lat życia w Wiedniu, gdzie zmarł 10 stycznia 1815 r., nie doczekawszy się spełnienia najdroższego marzenia: ponownego zobaczenia swojej ojczyzny. W 1810 r., przygotowując się do tej podróży, powierzył wszystkie swoje papiery Samuelowi Bredeckiemu, protestanckiemu pastorowi, który zmarł nagle w 1812 r. Nie wiadomo, jaki był dalszy los papierów Hacqueta, w tym paczki zawierającej jego życiorys” (Vantuch, 1989).

Autorzy przeprowadzili poszukiwania w archiwach paryskich, a także w bazach danych w celu odnalezienia danych na temat życia i działalności Baltazara Hacqueta, w szczególności zwracając uwagę na informacje nieobecne w polskich biogramach tego uczonego („Polski słownik biograficzny” i „Słownik biologów polskich”) czy innych pracach (Czarniecki, 1964; Daszkiewicz & Tarkowski, 2012).

INFORMACJE BIOGRAFICZNE

Baltazar Hacquet (ryc. 1) urodził się w 1739 lub 1740 r. w Le Conquet (obecnie jedno z przedmieść Brestu) w Bretonii. Nic nie wiadomo na temat jego rodziców. Studia odbył najpierw w Rennes, a następnie na Uniwersytecie

w Pont-à-Mousson w Lotaryngii, gdzie obronił doktorat z filozofii. Następnie studiował medycynę – w Paryżu i w Montpellier – nie uzyskał jednakże tytułu doktora. Wcześniej rozpoczął wojskową karierę w armiach francuskiej, angielskiej i pruskiej. W okresie wojny siedmioletniej służył jako lekarz w armii austriackiej. W 1762 r. został mianowany chirurgiem i prosektorem szpitala w Pradze. W 1773 r. powierzono mu katedrę anatomii, chirurgii i położnictwa w Lublanie (ówcześnie Laibach). Od 1787 r. kierował Katedrą Historii Naturalnej Uniwersytetu Lwowskiego (UL), a od 1805 r. Katedrą Historii Naturalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ). Począwszy od 1794 r. był także radcą górnictwem Cesarstwa Austrii (Daszkiewicz & Tarkowski, 2012). W 1809 r. w wyniku zwycięstwa wojsk Księstwa Warszawskiego nad Austriakami UJ został odzyskany przez polskie władze. Hacquet, podobnie jak inni cudzoziemcy zatrudnieni przez habsburską administrację, podał się do dymisji i wyjechał do Wiednia. Dokonał tego wyboru, choć polskie władze chciały, by – zważywszy na zasługi dla poznania polskiej przyrody – kontynuował swoją pracę.

Baltazar Hacquet jest autorem ok. 40 publikacji z dziedziny geologii i mineralogii, botaniki, medycyny i etnografii, w tym dwutomowego opracowania przyrody Karpat „Hacquet’s neueste physikalischpolitische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die dactischen und sarmatischen oder nördlichen Karpathe” (1790–1791), w którym zamieścił jedną z pierwszych map geologicznych Tatr,

¹ Muséum national d’Histoire naturelle, Service du Patrimoine Naturel, 57 Rue Cuvier, 75005 Paris; piotrdas@mnhn.fr.

² Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN w Krakowie; 31-261 Kraków; ul. Wybickiego 7; tarkowski@min-pan.krakow.pl.

³ Przedstawione w artykule rezultaty poszukiwań informacji biograficznych o Hacquecie zostały po raz pierwszy zaprezentowane 10 października 2012 r. w Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk w Paryżu (wykład Piotra Daszkiewicza pt. „Nouvelles données sur Balthasar Hacquet (1739–1815), voyageur naturaliste français et professeur des Universités de Lwów et Cracovie à la lumière de quelques documents inédits des archives françaises et allemandes”).

Ryc. 1. Portret Baltazara Hacqueta ze zbiorów Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie

i licznych publikacji o Alpach, zwłaszcza słoweńskich, m.in. czterotomowej „Oryctographia Carniolica” (1778–1789). Ten wszechstronny uczyony odznaczył się dzięki badaniami botanicznym (np. nowych gatunków roślin), pionierskim pracom na temat krasu (Kranjc, 2006) i charakterystyce chorób związanych z warunkami pracy w kopalniach. Zawdzięczamy mu również opisy lokalnych ras zwierząt i roślin domowych, np. konia huculskiego, świni „mongolitz” czy jabłek dominiska. Hacquet był w XIX w. autorem znanym i cytowanym, m.in. przez Johanna Wolfganga Goethego (1749–1832) i Aleksandra Brongniarta (1770–1847). Stanisław Staszic (1755–1824), przygotowując „O ziemiórództwie Karpatów i innych gór i równin Polski”, często podróżował jego śladami i cytował tego uczonego.

Baltazar Hacquet dzięki swoim podróżom i korespondencji z przyrodnikami z całej Europy zgromadził znaczącą kolekcję przyrodniczą i bibliotekę. Zbiór Hacqueta, obejmujący 4092 okazy, z czego 3352 stanowiły minerały, 361 skały i 379 skamieniałości (Prochazka, 1980; por. Daszkiewicz & Tarkowski, 2012), został zakupiony w 1819 r. przez króla saskiego i księcia warszawskiego Fryderyka

Augusta I dla UJ i po dzień dzisiejszy stanowi cenny materiał badawczy (Mazurkiewicz, 1988).

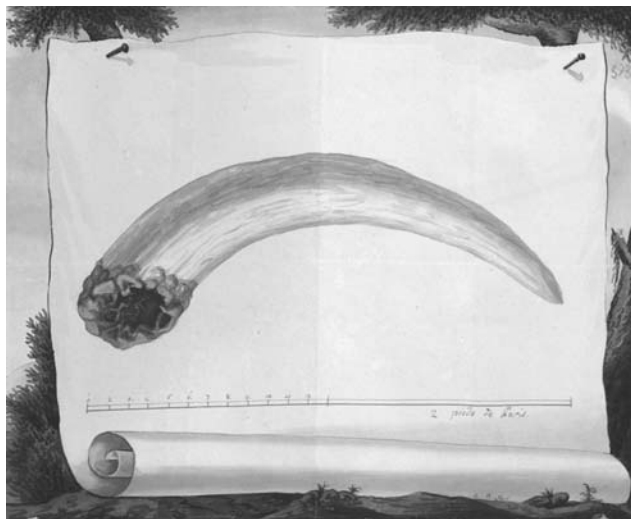
Przypominając zasługi i prace naukowe Baltazara Hacqueta, biografowie tego uczonego podkreślają także jego trudny charakter. Był on bardzo krytyczny i surowy w swoich ocenach. Stosunki Hacqueta z kolegami na uniwersytetach we Lwowie i w Krakowie były bardzo złe, zapewne z uwagi na jego charakter i rozgoryczenie z powodu kontestacji jego doktoratu, który uzyskał dopiero w 1807 r. na UJ. Finkel i Starzyński (1894) trafnie zauważyli, że Baltazar Hacquet był prawdopodobnie jedną z owych dziwnych i awanturniczych postaci, które władze austriackie wysyłały do Galicji, aby mieć spokój w innych częściach cesarstwa. Należy podkreślić także dużą odwagę tego badacza. Turecko-austriacka wojna nie zniechęcała go do prowadzenia badań na terenach objętych walkami.

Kilku słów wyjaśnienia wymagają przekonania polityczne Baltazara Hacqueta. Jako zwolennik filozofii Jeana-Jacques’a Rousseau uznawał on szlachtę za swojego wroga, jednocześnie wielbiąc lud, co nie przeszkadzało mu np. w używaniu fałszywego herbu. Wrogość wobec arystokracji szła w parze z uwielbieniem dla carycy Katarzyny. Kwestionował zasadność istnienia UL, podkreślając, że w Wiedniu jest wystarczająco wielu urzędników i lekarzy, a Polacy wykształceni we Lwowie, okupowanym po pierwszym rozbiórze przez Austriaków, wyjeżdżali do Rzeczypospolitej. Sam zgermanizowany, był zwolennikiem habsburskiej polityki germanizacyjnej, albowiem widział w niej szansę na oświecenie ludu. Dla charakterystyki Hacqueta warto przypomnieć zdarzenie opisane przez Vantucha (1989). Uczony został zatrzymany przez austriacką policję w Chemnitz z powodu dyskusji, jaką prowadził w oberży. Ten szanowany przez habsburską administrację inspektor górniczy, wielbiciel carycy i cesarza, opowiadał górnikom o francuskiej rewolucji i Roberespierze. Po prawniczym *qui pro quo*, w którym pierwszy sąd określił się jako niekompetentny do przeprowadzenia podobnej rozprawy, sąd Izby Górniczej w Chemnitz zwolnił Hacqueta z racji braku wiarygodnych świadków zdarzenia.

DOKUMENTY Z NARODOWEGO MUZEUM HISTORII NATURALNEJ I AKADEMII MEDYCZNEJ W PARYŻU

W Bibliotece Głównej Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu przechowywany jest list Baltazara Hacqueta do Georges’a Cuvier (1769–1832), a także seria jego listów do geologa i botanika z Tuluzy, badacza przyrody Pirenejów, Philippe’a-Isidore’a Picota de Lapeyrouse’a (1744–1818). List do Cuvier był przedmiotem odrębnej publikacji (Daszkiewicz, 1997). Głównym jego tematem jest róg tura znaleziony przez Hacqueta w Szczepbrzeszynie (ryc. 2). Obszerne fragmenty tego listu zostały wykorzystane przez Georges’a Cuvier w „Recherches sur les ossements fossiles de quadrupèdes”.

Korespondencja Hacqueta do Picota de Lapeyrouse’a była przedmiotem obszernej analizy i została opublikowana wraz z dokumentami przechowywanymi w Lublanie (Šumrada, 2000). Baltazar Hacquet jest uznawany za uczonego szczególnie ważnego dla historii nauk przyrodniczych w Słowenii i był w tym kraju tematem studiów historycznych i wartościowych opracowań. Słoweńscy

Ryc. 2. Szkic rogu tura znalezionej przez Baltazara Hacqueta w Szczepieszynie (rysunek pochodzi z listu Hacqueta do Georges'a a Cuvier; Biblioteka Główna Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu, kolekcja rękopisów, Ms 634 „Boeufs fossiles”)

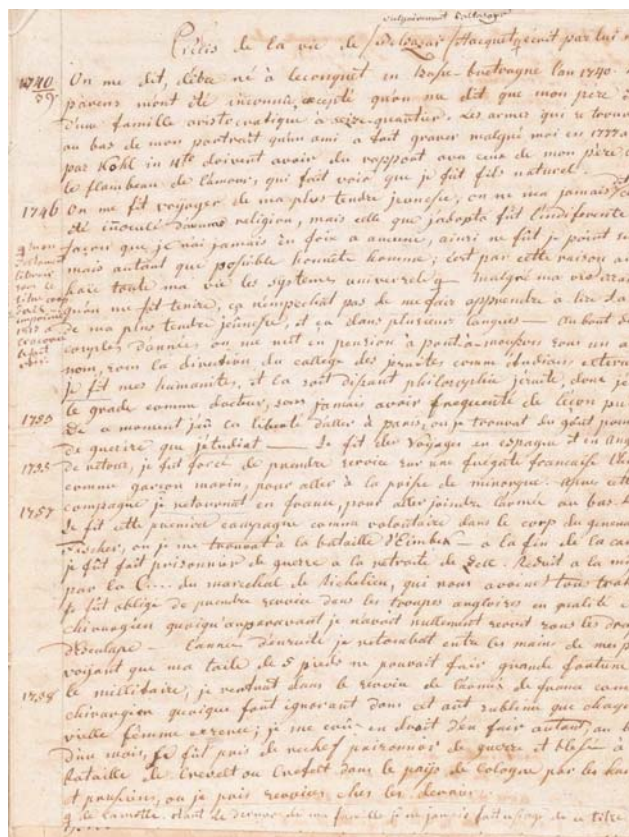
historycy nauki odnaleźli i opracowali także jego rozprawę „Mémoire sur les maladies occasionnée par le travail de la mine de mercure d'Hydria en Carniole”, przechowywaną w Akademii Medycznej w Paryżu.

AUTOBIOGRAFIA HACQUETA

Spośród odnalezionych w ostatnich latach dokumentów na szczególną uwagę zasługuje autobiografia Baltazara Hacqueta „Précis de la vie de Belsazar Hacquet écrit par lui-même” przechowywana w Monachium i udostępniona on-line przez Münchener Digitalisierungszentrum (ryc. 3). Prawdopodobnie jest to dokument, o którym wspomina Vantuch (1989), powierzony przez Hacqueta pastorowi Samuelowi Bredeckiemu i przez dziesięciolecia uznawany za zaginiony.

Autobiografia Hacqueta zawiera m.in. szczegółową listę podróży, informacje o pobycie we Lwowie i w Krakowie, a także dotyczące ostatnich prac na temat Słowian. Obejmuje ona okres od narodzin (1740 r.) do 1812 r., trzy lata przed śmiercią autora, czyli prawdopodobnie do momentu, w którym Hacquet, planując wyjazd do Francji, przekazał swoje manuskrypty Bredeckiemu. Biografowie uczonego podkreślają jego zgermanizowanie, jednakże ten jedenastostronicowy dokument napisany jest po francusku.

Czytając autobiografię, łatwo zrozumieć brak informacji o pochodzeniu Hacqueta: „Mówiono mi, że urodziłem się w Le Conquet (w Bretanii) w 1740 r. Nie znałem moich rodziców, wiedziałem jedynie, że mój ojciec był z pochodzenia szlachcicem”. O swoich studiach medycznych pisze, że „[po uzyskaniu doktoratu z filozofii], gdy tylko uwolniony od obowiązków [w oryginale »wolny«] udałem się do Paryża, zainteresowałem się sztuką leczenia, którą w tym mieście studiowałem”. Z biografii dowiadujemy się, że po powrocie z podróży do Hiszpanii i Anglii był zmuszony, prawdopodobnie z powodu biedy (służba wojskowa była nieobowiązkowa), zaciągnąć się w charakterze chłopca okrętowego na francuską fregatę. Opisując początki swojej kariery wojskowej, wspomina: „Powróciłem do Francji, aby przyłączyć się do armii Dolnego Renu. Pierwszą

Ryc. 3. Szczegóły życia Baltazara Hacqueta – fragment autobiografii (http://daten.digital-e-sammlungen.de/bsb00047489/image_4)

kampanię odbyłem jako ochotnik w korpusie generała Fischera” oraz: „Stawszy się nędzarzem przez C. marszałka de Richelieu, który nas wszystkich zdradził, zmuszony byłem do zaciągnięcia się do oddziałów angielskich, choć nigdy wcześniej nie służyłem pod brytyjskim sztandarem”. Z wieloma szczegółami kreśli przebieg swojej kariery najemnego żołnierza i wojskowego chirurga, a także wizyty w saskich i śląskich kopalniach w okresie wojny siedmioletniej. To właśnie te wizyty zapoczątkowały jego zainteresowanie geologią i naukami przyrodniczymi. W 1761 r., po powrocie do Francji, krótko „praktykował w szpitalach Paryża i Montpellier”. W tym samym roku zaciągnął się do armii austriackiej i trafił do szpitala w Pradze, a następnie w Siedmiogrodzie: „Po przemierzeniu gór tego kraju i zwiedzeniu kopalni powróciłem przez Węgry do Wiednia, w tym czasie działałem w tym mieście bardzo dobry uniwersytet, uczęszczałem na wykłady medycyny, fizyki, mechaniki i prawa, aby odświeżyć przez okrągły rok moją pamięć”. Wtedy także Hacquet rozpoczął karierę naukową: „Po pewnym czasie docenił mnie naczelny lekarz cesarskiej armii Graffenhuber. Darzył mnie on dużą sympatią od czasów, gdy służyłem pod jego rozkazami w szpitalu w Pradze, i zapoznał ze słynnym Gerardem van Swietenem [Gerard van Swieten (1700–1772) – wybitny holenderski lekarz w służbie austriackiej, organizator służby medycznej, znany także z prac w dziedzinie neurologii, anatomii oraz badań nad syfilisem]. Ponieważ był on naczelnym lekarzem monarchii, zaproponował mi przejście do służby cywilnej i wybór miejsca pracy. Wybrałem Karniolę z racji jej przyrody, słynnych kopalni, tym bardziej że mieszkał tam słynny Scopoli [Giovanni Antonio Scopoli (1723–1788) – włoski lekarz, botanik i entomolog,

autor licznych prac o przyrodzie Tyrolu]”. W autobiografii Hacquet opisał także powody swojej decyzji o wyjeździe z Krakowa i odmowy przyjęcia stanowiska w Dreźnie i ostatnie lata spędzone w Wiedniu.

PODSUMOWANIE

Odnalezione w ostatnich latach dokumenty pozwoliły na uzupełnienie licznych „białych plam” w biografii Baltazara Hacqueta. Potwierdzają one także bardzo ważną rolę, jaką ten lwowski i krakowski uczony odegrał dla europejskiej geologii, botaniki, ale i etnografii przełomu XVIII i XIX w. Szczególnie cennym rękopisem jest przechowywana w Monachium autobiografia Hacqueta. Choć, jak w przypadku każdego dokumentu tego typu, do zawartych w niej informacji należy podchodzić z dużą ostrożnością, to jednak stanowi ona wyjątkowo cenny materiał dla historii nauk geologicznych, także ziem polskich. Odkrycie tego dokumentu, tak długo uważanego za zaginiony, pozwala mieć nadzieję na odnalezienie innych świadectw, od dziesięcioleci uznawanych za bezpowrotnie utracone.

LITERATURA

- CZARNIECKI S. 1964 – Zarys historii geologii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wyd. Jubil. UJ, 14: 1–144.
- DASZKIEWICZ P. 1997 – Nieznany list Baltazara Hacqueta do Georges Cuviera. Kwart. Hist. Nauki Tech., 42(3–4): 139–141.
- DASZKIEWICZ P. & TARKOWSKI R. 2012 – Wpływ francuskiej myśli przyrodniczej na rozwój nauk o Ziemi w Polsce i na Litwie od końca XVIII wieku po rok 1830. Ks. Akad., Kraków.
- FINKEL L. & STARZYŃSKI S. 1894 – Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Nakł. Senatu Uniw. C.K. Uniw. Lwow., druk. E. Winiarza, Lwów: 1–793.
- KRANJC A. 2006 – Baltazar Hacquet (1739/40–1815), the pioneer of karst geomorphologists. Acta Carsol., 35/2: 163–168.
- MAZURKIEWICZ U. 1988 – Kolekcje paleontologiczne Baltazara Hacqueta w zbiorach geologicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pr. Muz. Ziemi, 40: 85–95.
- PROCHAZKA K. 1980 – Zbiory mineralogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Pr. Muz. Ziemi, 31: 5–36.
- ŠUMRADA J. 2000 – Hacquet, Žiga Zois in francoski naravoslovec Picot de La Peyrouse. Scopolia, 44: 1–34.
- VANTUCH A. 1989 – Un savant breton prêche la Révolution dans les Carpates. Ann. Bretagne pays Ouest., 96: 485–489.

Praca wpłynęła do redakcji 22.07.2013 r.
Akceptowano do druku 2.10.2013 r.